

The Jurisprudential Foundations of the Obligation of Jihad Tabyeen in Confronting Cognitive Warfare¹

Azam Ghiasi Sani

Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Imam Sadiq University, Tehran, Iran
Email: ghiasiazam@isu.ac.ir

Abstract

The enemy does not merely rely on military warfare to achieve its malicious objectives but resorts to hybrid warfare. One of the most complex forms of hybrid warfare is cognitive warfare, whose main goal is to influence individual and collective perceptions and beliefs through the use of information and communication technologies, ultimately leading to changes in attitudes and behaviors. This type of warfare, which is considered among the modern forms of conflict, aims to achieve psychological and informational dominance and to alter political or social outcomes. It demands precise understanding and intelligent confrontation. Just as Muslims are religiously obligated to engage in jihad and defend their territory in conventional warfare according to Islamic law, it seems—by analogy—that this type of warfare also falls under similar religious rulings, with certain considerations. Jihad Tabyeen (the jihad of clarification) is a strategic solution to counter cognitive warfare and plays a vital role in preserving authenticity, cultural identity, and defending Islamic values. This article, written using a descriptive-analytical method,

1. Ghiasi Sani, A. (2022). The jurisprudential foundations of the obligation of jihad Tabyeen in confronting cognitive warfare. *Jurisprudence and Politics*, 3(6), pp. 130-158. [In Persian].

<https://doi.org/10.22081/ijp.2025.71519.1065>

* **Publisher:** Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom (Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran). ***Type of article:** Research Article

▣ **Received:** 2025/04/08 • **Revised:** 2025/04/23 • **Accepted:** 2025/06/11 • **Published online:** 2025/06/22

explores the conceptual and practical dimensions of jihad Tabyeen, its legal status, the foundations for its jurisprudential derivation, and how to confront cognitive warfare through this strategy.

Keywords

Hybrid warfare, cognitive warfare, jihad Tabyeen, political jurisprudence.

الأسس الفقهية لوجوب جهاد البيان في مواجهة الحرب المعرفية^١

أعظم غياثي ثاني

أستاذ مساعد، قسم الفقه والقانون، جامعة الإمام الصادق عليه السلام، طهران، إيران.
ghiasiazam@isu.ac.ir

الملخص

لا يلجأ العدو إلى الحرب العسكرية لتحقيق أهدافه الخبيثة فحسب، بل يلجأ أيضاً إلى الحرب المتكاملة (التركيبية). ومن أعقد أمثلة الحرب المتكاملة الحرب المعرفية، التي يتمثل هدفها الرئيسي في التأثير على التصورات والمعتقدات الفردية والجماعية باستخدام تقنيات المعلومات والاتصالات، ومن ثم تغيير المواقف والسلوكيات، وذلك لتحقيق التفوق النفسي والمعلوماتي، ولتغيير النتائج السياسية أو الاجتماعية. هذه الحرب، التي تعدّ من أنواع الحروب المعاصرة، تتطلب فهماً دقيقاً ومواجهة ذكية. وكما هو الحال في الحروب العسكرية، حيث يؤمر المسلمون، وفقاً لأحكام الشريعة الإسلامية، بالجهاد والدفاع عن وجودهم، يبدو أنه مع وحدة المعايير، ينبغي أن تخضع هذه الحرب أيضاً لأحكام الشريعة نفسها، مع مراعاة بعض الاعتبارات. يلعب جهاد البيان، كمنهج استراتيجي في مواجهة الحرب المعرفية، دوراً حيوياً في الحفاظ على الأصالة والهوية الثقافية والدفاع عن القيم الإسلامية. يتناول هذا المقال، الذي كُتب بأسلوب وصفي تحليلي، الجوانب المفاهيمية والعملية لجهاد البيان، وأحكامه الشرعية، ومبادئ استنباطه، وكيفية مواجهة الحرب المعرفية من خلال هذه الاستراتيجية.

الكلمات الرئيسية

الحرب المتكاملة (التركيبية)، الحرب المعرفية، جهاد البيان، الفقه السياسي.

١. الاستشهاد بهذه المقالة: غياثي ثاني، أعظم. (٢٠٢٢). الأسس الفقهية لوجوب جهاد البيان في مواجهة الحرب المعرفية. الفقه والسياسة، ٣(٦)، ص. ١٣٠-١٥٨.

<https://doi.org/10.22081/ijp.2025.71519.1065>

نوع المقالة: بحثية محكمة؛ الناشر: مكتب إعلام الإسلامي في حوزة قم (المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية، قم، إيران) © المؤلفون

تاريخ الإصدار: ٢٠٢٥/٠٦/٢٢ • تاريخ القبول: ٢٠٢٥/٠٦/١١ • تاريخ التعديل: ٢٠٢٥/٠٤/٢٣ • تاريخ النشر: ٢٠٢٥/٠٤/٠٨

مبانی فقهی و جوب جهاد تبیین در مقابله با جنگ شناختی^۱

اعظم غیاثی ثانی

استادیار، گروه فقه و حقوق، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران.
ghiasiazam@isu.ac.ir

چکیده

دشمن برای رسیدن به مقاصد شوم خود فقط اکتفا به جنگ نظامی نمی‌کند بلکه متوسل به جنگ ترکیبی می‌شود. یکی از پیچیده‌ترین مصادیق جنگ ترکیبی، جنگ شناختی است که در آن هدف اصلی، تأثیرگذاری بر ادراک و باورهای فردی و جمعی با استفاده از اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی و در پی آن، تغییر در نگرش‌ها و رفتارهاست که برای دستیابی به برتری روانی و اطلاعاتی و به منظور تغییر نتایج سیاسی یا اجتماعی انجام می‌شود. این جنگ که از انواع جنگ‌های مدرن به حساب می‌آید، نیازمند فهم دقیق و تقابل هوشمندانه است و همان‌گونه که در جنگ‌های نظامی، طبق احکام شرع، مسلمین مأمور به جهاد و دفاع از کیان خویش هستند، به نظر می‌رسد با وحدت ملاک، این جنگ هم با برخی ملاحظات، تحت همان احکام شرعی قرار گیرد. جهاد تبیین به‌عنوان یک راهکار راهبردی در مقابله با جنگ شناختی، نقش حیاتی در حفظ اصالت، هویت فرهنگی و دفاع از ارزش‌های اسلامی ایفا می‌کند. این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی به رشته تحریر درآمده، به بررسی مفهومی و عملیاتی جهاد تبیین، حکم شرعی و مبانی استنباط آن و نحوه‌ی مقابله با جنگ شناختی از طریق این استراتژی می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها

جنگ ترکیبی، جنگ شناختی، جهاد تبیین، فقه سیاسی.

۱. **استناد به این مقاله:** غیاثی ثانی، اعظم. (۱۴۰۱). مبانی فقهی و جوب جهاد تبیین در مقابله با جنگ شناختی. فقه و سیاست، ۳(۶)، صص ۱۳۰-۱۵۸.

<https://doi.org/10.22081/ijp.2025.71519.1065>

□ نوع مقاله: پژوهشی؛ ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران) © نویسندگان

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۹ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۱ • تاریخ آنلاین: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

مقدمه

جنگ ترکیبی به یک راهبرد نظامی گفته می‌شود که آمیخته‌ای از جنگ سیاسی، جنگ کلاسیک، جنگ نامنظم، جنگ مجازی، خبررسانی جعلی، دیپلماسی، جنگ دادگاهی، مداخله در انتخابات کشورهای خارجی، برهم زدن بافت جمعیتی، مهاجرپذیری، یورش فرهنگی، ایجاد تضاد دینی و این‌گونه موارد ساخته شده باشد که مصادیق متعددی دارد. جنگ شناختی یکی از پیچیده‌ترین مصادیق جنگ ترکیبی است که با استفاده از رسانه‌ها و اطلاعات و فضای مجازی، به تغییر درک و شناخت عمومی می‌پردازد و سعی دارد تا با تزریق اخبار نادرست و داده‌های تحریف شده، به تخریب بنیان‌های فکری و اعتقادی جوامع بپردازد. در این میان، فقه اسلام به‌عنوان یک نظام جامع حقوقی و اخلاقی، با ارائه راهکارهایی همچون جهاد تبیین می‌تواند به مقابله با این چالش بپردازد. جهاد تبیین به‌عنوان یکی از مهمترین راهبردهای دفاعی مطرح می‌شود که با تکیه بر اصول اخلاقی و دینی، سعی در گسترش حقیقت و ایجاد مقاومتی فرهنگی در برابر حملات شناختی دارد.

جهاد تبیین، به معنای روشنگری و توضیح مستند و منطقی حقایق، به‌عنوان یکی از اصول بنیادین در فقه اسلامی مطرح می‌شود. این امر نشان‌دهنده اهمیت دستیابی به دانش صحیح و تفکر نقادانه برای دفاع از مبانی اعتقادی و اخلاقی مسلمانان است. جهاد تبیین نه تنها بر تقویت درک عمومی از حقایق اسلامی تأکید دارد، بلکه به مقابله با تلاش‌های گمراه‌کننده‌ای می‌پردازد که به‌طور هدفمند در صدد تحریف آموزه‌های دینی و تخریب هویت اسلامی هستند.

فقه اسلام از آنجاکه با مفاهیم گسترده‌ای همچون عدالت، حقیقت و خیر عمومی سر و کار دارد، می‌تواند ابزارهای کارآمدی برای مقابله با جنگ شناختی فراهم آورد. با توجه به اهمیت روزافزون این موضوع، بررسی و تحلیل راهبردهای موثر برای اجرای جهاد تبیین براساس آموزه‌های فقهی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به‌نظر می‌رسد. در این مقاله، تلاش می‌شود تا نقش فقه اسلامی در ارائه راهکارهایی جهت مقابله با چالش‌های جنگ شناختی بررسی شود و راهبردهایی برای ترغیب جامعه مسلمان به آگاهی و مقابله

فعالانه با این نوع تهدید ارائه شود. جنگ شناختی، در جامعه جهانی امروز با پیچیدگی‌های فراوان و ابزارهای متعددی همچون جنگ اطلاعاتی، پروپاگاندا و عملیات روانی، به یکی از اصلی‌ترین چالش‌های امنیتی تبدیل شده است. با توجه به تنوع و گستردگی ابزارهای استفاده شده در این نوع جنگ، مانند اینترنت و شبکه‌های اجتماعی که امکان انتشار سریع و وسیع اطلاعات را فراهم می‌آورند، نیاز به توسعه و تبیین راهبردهای دفاعی جدید براساس مفاهیم اسلامی بیش از پیش احساس می‌شود.

فقه اسلام با بهره‌گیری از منابع اصیل خود یعنی قرآن و سنت، همواره بر اهمیت علم، آگاهی و بصیرت تأکید کرده و پیروان خود را به بررسی و فهم دقیق وقایع و داده‌ها فراخوانده است. در این راستا، جهاد تبیین نقشی محوری ایفا می‌کند؛ چراکه هدف از این جهاد، روشن‌سازی حقایق و تصحیح افکار عمومی است. در شرایطی که اطلاعات نادرست و شایعات می‌توانند منجر به خسارت‌های جبران‌ناپذیر اجتماعی و فرهنگی شوند، جهاد تبیین با تأکید بر ابزارهایی همچون بیان عقلانی، ارائه استدلال‌های مستند و گفتمان‌های سازنده، سدی محکم در برابر تهاجم شناختی به شمار می‌آید.

مسئله اساسی در کاربرد جهاد تبیین به‌عنوان راهکاری اساسی در فقه اسلامی، نحوه تربیت جامعه‌ای هوشمند و آگاه است که بتواند به‌طور موثر در برابر حملات شناختی مقاومت کند. این امر مستلزم آن است که جوامع اسلامی به سوی تقویت بسترهای آموزشی و فرهنگی که بر پایه آموزه‌های قرآنی و سنت نبوی باشند، حرکت کنند. تربیتی که در آن افراد نه تنها به اصول دین خود آشنا باشند، بلکه توانایی تجزیه و تحلیل انتقادی از اطلاعات دریافتی را داشته باشند تا بتوانند از حقایق در مقابل اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده دفاع نمایند.

در نهایت، جهاد تبیین، نه تنها ابزاری برای دفاع از حقایق دینی است، بلکه ابزاری برای تقویت بنیان‌های فکری و هویتی جوامع اسلامی محسوب می‌شود. این مقاله در پی آن است که راهبردهای موثری برای مقابله با تهدیدات فزاینده در عصر اطلاعاتی امروز ارائه دهد و بر ضرورت استقرار راهکارهای ارزش‌محور و آگاهانه تأکید ورزد.

پرداختن به موضوع جهاد تبیین در مقابل جنگ شناختی از منظر فقه اسلام، از جهات متعددی اهمیت و ضرورت دارد؛ به عنوان مثال، حفظ هویت فرهنگی و دینی، ترویج بیداری و آگاهی عمومی، تقویت بنیان‌های اجتماعی و فکری، ملاحظات سیاسی و امنیتی، پیشگیری از افراط‌گرایی و رادیکالیسم و تعامل بین‌فرهنگی و بین‌المللی از مواردی است که پرداختن به این موضوع را اجتناب ناپذیر می‌نماید.

به‌طور کلی، بررسی و پرداختن به راهکارهای مواجهه با جنگ شناختی و ضرورت آن از منظر فقه اسلامی، نه تنها موجب حفظ و تقویت هویت و اعتقادات دینی می‌شود، بلکه بستری برای توسعه و پیشرفت فرهنگی و اجتماعی نیز فراهم می‌آورد.

مفهوم‌شناسی

۱. جنگ ترکیبی^۱

مفهومی است که به استفاده همزمان از انواع مختلف ابزارها و روش‌های جنگی برای رسیدن به اهداف نظامی و سیاسی اشاره دارد. این نوع جنگ به کارگیری همزمان یا متوالی ابعاد مختلفی از جنگ، از جمله جنگ سنتی، جنگ نامتقارن، جنگ سایبری، اطلاعاتی و اقتصادی را شامل می‌شود.

۲. جنگ شناختی^۲

جنگ شناختی به معنای استفاده از علوم شناختی در هدف قرار دادن قوه شناخت عموم مردم و نخبگان جامعه هدف با تغییر هنجارها، ارزش‌ها، باورها، نگرش‌ها و رفتارها از طریق مدیریت ادراک و برداشت است. جنگ شناختی، نوعی جنگ برای کنترل یا تغییر نحوه واکنش افراد نسبت به اطلاعات دریافتی است و هدف آن فروپاشی دشمن از درون و تحمیل ارائه سیاسی بدون اقدام سخت می‌باشد. در جنگ

1. Hybrid Warfare

2. Cognitive warfare

شناختی سلاح موشک به نوعی تبدیل به سلاح رسانه می‌شود؛ بنابراین همه افراد می‌توانند ابزار و عامل این جنگ باشند، چراکه جنگ تفکر و باورها است (عراقی و دیگران، ۱۴۰۱، ص ۱۴۳).

۳. جهاد تبیین

معنی لغوی جهاد: جهاد، جنگ مشروع در راه خدا و عنوان یکی از ابواب فقه اسلامی است. جهاد واژه‌ای عربی است از ریشه (ج ه د) به معنای مشقت، تلاش، مبالغه در کار، به نهایت چیزی رسیدن و توانایی (ابن اثیر، ۱۳۶۴، ص ۳۱۹).

معنای اصطلاحی جهاد: مهمترین مفهوم اصطلاحی این واژه در متون دینی، همانند کاربرد عام آن، گونه‌ای خاص از تلاش است، یعنی مبارزه کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی‌های دیگر خود در نبرد با کافران و باغیان، با هدف گسترش و اعتلای اسلام و برپا داشتن شعائر یا دفاع از آن (ابن حزم، ۱۴۰۶). معنای خاص جهاد یعنی تقابل و مبارزه با دشمن همراه با ایثار و از جان گذشتگی.

معنای تبیین: «تبیین» از ریشه تبین، در اصل به معنای ایجاد جدایی است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۶۴). بیان به معنی پرده‌برداری از چیزی است. تبیین شیء ارائه «بیان» برای آن است، یعنی ارائه سخنی که تمایزبخش و کاشف شیء است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۱۵۷)؛ چنانکه «بیان» در اصل به معنای «آنچه شیء با آن [از غیر خود] جدا می‌شود» است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ص ۶۷). و کاربرد بیان در مورد سخن از آن جهت است که سخن درباره یک شیء، آن شیء را از غیر آن [در توجه و نظر مخاطب]، متمایز می‌کند.

مفهوم جهاد تبیین

جهاد تبیین به معنای تلاش مداوم و آگاهانه برای توضیح و تبیین ارزش‌های دینی و فرهنگی، و آگاهی‌بخشی به جامعه در برابر تحریفات و شبهات است. از این رو جهاد تبیین به معنای تلاش مجاهدانه همراه با ایثار در بیان حقیقت است. این نوع جهاد بر مبنای استدلال‌های منطقی، شواهد قوی و اخلاق اسلامی عمل می‌کند.

جهاد تبیین به معنای تلاش برای روشن‌گری و توضیح مبانی دینی به منظور دفاع از اسلام و دعوت به هدایت است (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ص ۱۱۴).

طرح بحث

پس از مفهوم‌شناسی اصطلاحات تحقیق و قبل از ورود به بحث اصلی و اثبات جایگاه تکلیفی جهاد تبیین لازم است با اجزای جنگ ترکیبی آشنا شویم. اجزای اصلی جنگ ترکیبی معمولاً شامل موارد زیر هستند:

- ۱- نیروهای نظامی متعارف و غیرمتعارف؛ این بُعد شامل استفاده از نیروهای نظامی رسمی و همچنین نیروهای نامنظم یا شبه‌نظامی است که با روش‌های چریکی عمل می‌کنند.
 - ۲- عملیات اطلاعاتی و روانی؛ در این بُعد از جنگ ترکیبی، اطلاعات غلط یا تبلیغات برای تغییر افکار عمومی و تحت تأثیر قرار دادن تصمیم‌گیری‌های سیاسی استفاده می‌شود.
 - ۳- جنگ سایبری؛ درگیری‌های سایبری شامل حمله به زیرساخت‌های دیجیتال، سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی، و همچنین سرقت یا تخریب اطلاعات می‌شود.
 - ۴- فشارهای اقتصادی؛ این موضوع شامل تحریم‌ها، انسداد منابع مالی و دیگر ابزارهای اقتصادی برای تضعیف حریف و اعمال فشار بر آن است.
 - ۵- دیپلماسی و نفوذ سیاسی؛ استفاده از ابزارهای دیپلماتیک و نفوذ در نهادهای بین‌المللی و ملی برای تغییر سیاست‌ها و قوانین به نفع خود.
- جنگ ترکیبی به دلیل طبیعت پیچیده و چندلایه خود، نیازمند هماهنگی شدید و استفاده هوشمندانه از منابع و توانمندی‌های مختلف است. این نوع جنگ در پی ایجاد عدم قطعیت و بی‌ثباتی در جبهه مقابل و بهره‌برداری از ضعف‌های او به صورت همزمان در چندین جبهه است.

تاریخچه جنگ ترکیبی

جنگ ترکیبی مختص این زمان نیست بلکه از همان زمانی که عمال معاویه در شام

توطئه می کردند و با جنگ روانی و تبلیغاتی به عنوان یک ضلع جنگ ترکیبی بدنبال شکاف در دنیای اسلام بودند و با تزریق پول‌های ناپاک و خریدن سران قبایل و افراد ذینفوذ، تلاش می کردند مردم را بر علیه حکومت بشورانند و به اصطلاح امروزی، کمپین‌های اعتراضی راه می انداختند تا حکومت حضرت علی علیه السلام را بی پشتوانه مردمی جلوه دهند و پس از موفقیت در این عرصه، جنگ واقعی و نظامی را رقم می زدند، ما شاهد جنگ ترکیبی علیه حکومت علوی امیر المومنین علیه السلام بودیم.

مقابله با جنگ ترکیبی نیازمند یک استراتژی جامع و چندجانبه است که شامل رویکردهای نظامی، اقتصادی، سایبری، اطلاعاتی و دیپلماتیک می شود. در اینجا مختصراً چندین روش کلیدی برای مقابله با این نوع جنگ آورده شده است:

۱- افزایش آگاهی و آموزش: آگاهی بخشی به نیروهای نظامی، مسئولان و عموم مردم درباره تهدیدات و شیوه‌های جنگ ترکیبی اهمیت بسزایی دارد. آموزش مهارت‌های سایبری، شناسایی اطلاعات نادرست و توانمندسازی دفاعی می تواند قدرت مقابله را افزایش دهد. همان گونه که در روایات آمده «العلم سلطان»، آگاهی و قدرت بالای علمی در این عرصه موجب برتری و تسلط بر دشمن است. در این روایت علم، به صورت مطلق آمده و شامل هر علمی می شود که بنا به مقتضیات زمان و مکان برخی از علوم در کانون توجه بیشتری قرار می گیرند.

۲- تقویت قابلیت‌های سایبری: توسعه و بهبود زیرساخت‌های امنیت سایبری برای محافظت از سیستم‌های اطلاعاتی و شبکه‌های ارتباطی حیاتی است. این شامل شناسایی و دفع حملات سایبری و واکنش سریع به نفوذهای می شود.

۳- بهبود ساختار اطلاعاتی و جمع آوری اطلاعات: ایجاد شبکه‌های قوی اطلاعاتی و توانایی در تحلیل و تفسیر داده‌ها برای شناخت به موقع تهدیدات و تصمیم گیری مناسب لازم است.

۴- ارتباطات مؤثر و مبارزه با اطلاعات غلط: ایجاد سیستم‌های قوی برای مقابله با پروپاگاندا و اطلاعات نادرست و همچنین ارتباط گیری درست و دقیق با افکار عمومی

برای حفظ روحیه و اعتماد عمومی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۵- همکاری‌های بین‌المللی: همکاری و ائتلاف با دیگر کشورها و نهادهای بین‌المللی برای به‌اشتراک‌گذاری اطلاعات و هماهنگ‌سازی اقدامات دفاعی می‌تواند به‌طور چشمگیری اثربخشی مقابله را افزایش دهد.

۶- تقویت مقاومت اقتصادی و اجتماعی: ایجاد انعطاف‌پذیری در اقتصاد و جامعه به گونه‌ای که در برابر تحریم‌ها یا شوک‌های اقتصادی مقاوم باشد. این شامل متنوع‌سازی اقتصاد و تأمین منابع پایدار از اهمیت بالایی برخوردار است. و می‌توان تقویت سرمایه اجتماعی حکومت اسلامی را از مهمترین عوامل مقابله با جنگ ترکیبی دشمن برشمرد.

۷- آمادگی نظامی انعطاف‌پذیر: حفظ و آماده‌سازی نیروهای نظامی با قابلیت مقابله با تهدیدات متعارف و نامتعارف و استفاده از فناوری‌های جدید برای ارتقاء قدرت دفاعی. این ضرورت از صیغه امر در آیه زیر قابل برداشت است که ظهور در وجوب دارد «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (انفال، ۶۰)؛ برای مقابله با آنها [دشمنان]، هرچه در توان دارید از نیرو و از اسبهای ورزیده آماده‌سازی کنید، تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن (شناخته شده) خویش را بترسانید! و دشمنان دیگری غیر از اینها، که شما آنها را (به علت نفاقشان) نمی‌شناسید و خدا آنها را می‌شناسد. و هرچه در راه خدا (و تقویت اسلام) انفاق کنید، بی‌کم و کاست به شما بازگردانده می‌شود، و به شما ستم نخواهد شد.

از این رو مقابله مؤثر با جنگ ترکیبی نیازمند تعامل و هماهنگی بین بخش‌های مختلف دولت، جامعه و بخش خصوصی است تا بتوان به‌طور جامع و مؤثر در برابر این تهدیدات چندجانبه ایستادگی کرد.

پرداختن به همه عناصر جنگ ترکیبی و نحوه مقابله با آن در ظرف این مقاله نمی‌گنجد؛ از این رو تنها به یکی از مهمترین ابعاد آن یعنی جنگ شناختی و نحوه مقابله با آن به وسیله جهاد تبیین می‌پردازیم. جهاد تبیین به معنای روشنگری و تبیین

حقایق اسلامی برای افراد جامعه، بویژه در برابر دشمنان اسلام یا کسانی که به دلایل مختلف از معارف دینی بی‌خبر هستند، می‌باشد. جهاد تبیین بیشتر بر بُعد فرهنگی و علمی تأکید دارد.

استراتژی جهاد تبیین از منظر قرآن

قرآن کریم اهمیت ویژه‌ای به تبلیغ و بیان حقایق دین و روشنگری در برابر انحرافات می‌دهد. در رابطه با جهاد تبیین، می‌توان به توصیه‌های زیر از قرآن کریم اشاره کرد. این توصیه‌ها غالباً با صیغه امر عنوان شده که ظهور در وجوب دارد (مظفر، ۱۳۷۰، صص ۶۴-۶۳).

۱. دعوت به حکمت و موعظه حسنه

آیه «اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (نحل، ۱۲۵)؛ مسلمانان را موظف به دعوت به سوی راه خدا با حکمت و موعظه نیکو می‌کند. این آیه تأکید دارد که بیان و توضیح دین با روش‌هایی مؤثر و دلنشین انجام گیرد.

۲. امر به معروف و نهی از منکر

قرآن تأکید زیادی بر مسئولیت اجتماعی مسلمانان در امر به معروف و نهی از منکر دارد: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (آل عمران، ۱۰۴)؛ این امر یکی از ابزارهای مهم جهاد تبیین است که از طریق آن افراد به سمت فضایل و ارزش‌های الهی هدایت می‌شوند.

۳. روشنگری در مقابل شبهات

قرآن کریم مسلمانان را به بهره‌گیری از عقل و برهان در مواجهه با مخالفان و شبهات فرا می‌خواند: «وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (عنکبوت، ۴۶)؛ این آیه به اهمیت استدلال درست و رفتار نیکو در هنگام مباحثه با اهل کتاب تأکید می‌کند.

۴. تبیین حق با استفاده از قرآن

«وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» (نحل، ۴۴)؛ این آیه به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله توصیه می کند که قرآن را برای مردم تبیین و توضیح دهند تا حقایق دین روشن شود.

۵. آیات دعوت به حکمت و اندرز نیکو

همان طور که پیش تر ذکر شد، آیه ۱۲۵ سوره نحل: «أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ...»؛ بر اهمیت روشنگری به شیوه‌ای حکیمانه تأکید دارد.

۶. تلاش در راه خدا

«وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ» (حج، ۷۸)؛ این آیه جهاد در راه خدا را به عنوان یک وظیفه دینی معرفی می کند.

۷. روشنگری در برابر دشمنان اسلام

«وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (توبه، ۱۲۲)؛ این آیه بر اهمیت یادگیری و آموزش دینی و تبیین آن برای دیگران تأکید دارد.

۸. پرهیز از کتمان حقایق

«وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ» (آل عمران، ۱۸۷)؛ این آیه تأکید می کند که اهل کتاب موظف به بیان حقایق هستند و نباید آنها را کتمان کنند؛ این اصل می تواند برای مسلمانان نیز با مفهوم مشابه صدق کند.

۹. ایستادگی در برابر تحریف دین

«إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ» (بقره، ۱۵۹)؛ این آیه کسانی که حقایق را کتمان می کنند را محکوم می کند، و بر اهمیت روشنگری و تبیین دینی تأکید دارد.

این آیات نمونه‌هایی از تأکیده‌های قرآن بر بیان درست و دفاع از حقایق دینی هستند. هدف اصلی چنین آیاتی، تشویق مسلمانان به استفاده از عقل، روش‌های حکیمانه، استدلال قوی، و برخورد نیکو در جهاد تبیین در دعوت به دین و مقابله با انحرافات و شبهات است.

در حقیقت قرآن کریم خود اصلی‌ترین نقش را در بیان حقایق دارد، جای‌جای قرآن مملو از بیان حقایق و روشنگری جبهه حق و افشاگری جبهه باطل و منافقان است. دلیل اصلی ضدیت جبهه شیطان از ابتدا با کلام الله مجید، همین روشنگری و افشاگری قرآن کریم است. از این رو یکی از نام‌های قرآن، بیان است که می‌فرماید: «هذا بیان للناس». از طرفی هدف از ارسال رسل و برانگیخته شدن پیامبران الهی نیز تبیین و روشنگری و به دنبال آن هدایت است. زحمات طاقت فرسا و مبارزه همه ائمه اطهار علیهم‌السلام و زهرای مرضیه علیها‌السلام که منجر به شهادت این انوار الهی شد، همه در راستای جهاد تبیین بود. این ذوات مقدس، همگی شهید راه جهاد تبیین هستند و حادثه عاشورا و ماجرای سرخ کربلا، جلوه تام و تمام جهاد تبیین بر تارک تاریخ است.

انقلاب اسلامی هم نتیجه تبیین گسترده و عمیقی بود که امام خمینی رحمه‌الله و یاران خالص و با عزم و اراده ایشان، مجاهدانه انجام دادند، و علت اصلی دشمنی مستکبران با این نظام الهی دقیقا همین است، چون جهاد تبیین باعث رسوایی شیاطین عالم و در رأس آنها شیطان بزرگ، آمریکای جنایتکار است.

جهاد تبیین در روایات

روایات نیز اهمیت زیادی به تبیین صحیح دین و دفاع از عقاید و ارزش‌ها می‌دهند. در ادامه به چند روایت اشاره می‌شود که اهمیت آموزش و تبلیغ درست آموزه‌های اسلامی را نشان می‌دهند.

پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «بَلِّغُوا عَنِّي وَ لَوْ آيَةً...» (بخاری، ۱۴۲۲ق، ح ۳۴۶۱). این روایت به اهمیت آموزش و انتقال معرفت دینی حتی به اندازه یک آیه اشاره دارد و تأکید می‌کند که هر مسلمان در حد توان خود مسئولیت دارد تا حقایق دینی را منتقل کند.

همچنین فرمودند: «نَصَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا وَأَدَّاهَا كَمَا سَمِعَهَا...» (ترمذی، ۱۳۹۵ق، ح ۲۶۵۸). در این حدیث به اهمیت شنیدن، فهمیدن و انتقال دقیق پیام‌های دینی تأکید شده است.

امام علی علیه السلام فرمودند: «مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الْجَهْلِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا حَتَّى أَخَذَ عَلَى أَهْلِ الْعِلْمِ أَنْ يُعَلَّمُوا...» (نهج البلاغه، نامه ۳۱). این سخن اهمیت تبیین درست دین توسط عالمان دینی و مسئولیت آنان در قبال جامعه را نشان می‌دهد.

در جایی دیگر نیز فرمودند: «يَا كُمْئِيلُ، مَا مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَأَنْتَ مُخْتَاَجٌ فِيهَا إِلَى مَعْرِفَةٍ» (حلی، ۱۴۰۷ق، ص ۲۱۵). این روایت بر ضرورت شناخت و درک کامل از دین برای هر نوع حرکت و اقدام در زندگی تأکید می‌کند که شامل تبیین صحیح دین نیز می‌شود.

امام باقر علیه السلام می‌فرمایند: «إِذَا ظَهَرَ الْعِلْمُ ارْتَفَعَ الْجَهْلُ...» (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ص ۱۳۴). این حدیث بر این نکته تأکید دارد که با گسترش علم و دانش دینی، جهل و ناآگاهی از بین می‌رود، که یکی از اهداف جهاد تبیین است.

و نیز می‌فرماید: «مَنْ عَلَّمَ بَابَ هُدًى، فَلَهُ مِثْلُ أَجْرٍ مَنْ عَمِلَ بِهِ» (صدوق، ۱۴۰۶ق، ص ۲۰۶). این روایت بر توانمندسازی دیگران در فهم و عمل به دین و دریافت اجر برابر با آنان تأکید دارد.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «عَلَيْكُمْ بِالْفَقْهِ فِي الدِّينِ وَلَا تَكُونُوا أَعْرَابًا، فَإِنْ مِنْ لَمْ يَتَفَقَّهِ فِي الدِّينِ لَمْ يَعْرِفِ السَّمَاءَ مِنَ الْأَرْضِ...» (کلینی، ۱۴۰۷، ص ۳۱). این روایت بر اهمیت فهم درست دین و آگاهی افراد از عقاید و احکام تأکید دارد و نشان می‌دهد که تبیین دین نیازمند فهم عمیق است.

امام کاظم علیه السلام فرمودند: «تَفَقَّهُوا فِي دِينِ اللَّهِ، فَإِنَّ الْفِقْهَ مِفْتَاحُ الْبَصِيرَةِ وَتَمَامُ الْعِبَادَةِ وَالسَّبَبُ إِلَى الْمَنَازِلِ الرَّفِيعَةِ» (طبرسی، ۱۳۸۵، ص ۳۷). این روایت به اهمیت فهم دینی به عنوان کلید پیش و راهی برای دست‌یابی به درجات عالی اشاره دارد.

این روایات به وضوح نشان می‌دهند که در اسلام تبیین و انتقال دقیق و درست معارف دینی و دفاع از آن در برابر انحرافات و سوء تفاهم‌ها از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است و بر مسئولیت فردی و اجتماعی عالمان و آگاهان دینی تأکید می‌شود.

هدف این احادیث، تشویق مسلمانان به یادگیری و آموزش مستمر و مسئولانه معارف اسلامی است.

از آیات و روایات فوق‌الذکر می‌توان پی به ضرورت جهاد تبیین، بلکه وجوب آن نمود. افزون بر اینها از آنجا که جهاد تبیین، یکی از مصادیق جهاد محسوب می‌شود، تمام آیات و روایاتی که جهاد را واجب می‌دانند نیز شامل جهاد تبیین هم می‌شود.

جهاد تبیین در نهج البلاغه

حضرت علی علیه السلام در خطبه ۵۰ نهج البلاغه، به موضوع جهاد تبیین به بهترین شکل پرداخته است:

«إِنَّمَا بَدَأَ وَوُفِعَ الْفِتْنِ أَهْوَاءُ تُتَّبَعُ وَ أَحْكَامٌ تُبْتَدَعُ، يُخَالَفُ فِيهَا كِتَابُ اللَّهِ وَ يَتَوَلَّى عَلَيْهَا رَجَالٌ رَجَالًا عَلَى غَيْرِ دِينِ اللَّهِ. فَلَوْ أَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ مِنْ مِرَاجِ الْحَقِّ لَمْ يَخَفْ عَلَى الْمُؤْتَادِينَ، وَ لَوْ أَنَّ الْحَقَّ خَلَصَ مِنْ لَبِيسِ الْبَاطِلِ انْقَطَعَتْ عَنْهُ أَلْسُنُ الْمُعَانِدِينَ، وَ لَكِنْ يُؤْخَذُ مِنْ هَذَا ضِعْفٌ وَ مِنْ هَذَا ضِعْفٌ فَيَمْرُجَانِ، فَهَذَاكَ يَسْتَوْلِي الشَّيْطَانُ عَلَى أَوْلِيَائِهِ وَ يَنْجُو الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ الْحُسْنَى»

آغاز پیدایش فتنه‌ها پیروی از هوا و هوس‌ها و بدعت‌هایی است که با کتاب خدا مخالفت دارد و گروهی (چشم و گوش بسته یا هواپرست آگاه) به پیروی آنان برمی‌خیزند و برخلاف دین خدا از آنها حمایت می‌کنند. اگر باطل از آمیختن با حق جدا می‌گردید بر کسانی که طالب حقیقت پوشیده نمی‌ماند. و اگر حق از آمیزه باطل پاک و خالص می‌شد زبان دشمنان و معاندان از آن قطع می‌گشت. ولی بخشی از این گرفته می‌شود و بخشی از آن و این دو را به هم می‌آمیزند و اینجا است که شیطان بر دوستان و پیروان خود مسلط می‌شود و تنها کسانی که مشمول رحمت خدا بودند از آن نجات می‌یابند.

در این خطبه، حضرت از دلایلی که انسان‌ها راه را گم می‌کند، رفتن به سوی هوای نفس می‌دانند. و دیگران از آنجا که می‌خواهند به خواسته‌های پلید خود برسند، فضا را به هم می‌ریزند و تاریک می‌کنند، ذهن‌ها را مشوش می‌کنند، شبهه‌افکنی و شبهه‌زایی

می‌کنند، دلیل ریزش افراد در جوامع اسلامی همین اَهْوَاءُ تُتَّبَعُ وَ أَحْكَامٌ تُبَدَّعُ است. این بر ساختها و دروغ‌هایی است که دیگران طرح می‌کنند و پشت آن هم هوا و هوس‌ها و خواسته‌های پلیدی است که دارند. يُخَالَفُ فِيهَا كِتَابُ اللَّهِ وَ يَتَوَلَّى عَلَيْهَا رِجَالٌ رِجَالًا عَلَى غَيْرِ دِينِ اللَّهِ. زمینه این تاریک کردن و شبهه‌افکنی و مه‌آلود کردن فضا این است که جوانان به چیزی غیر از دین پناه ببرند و در مسیر غیر حق قرار گیرند. فَلَوْ أَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ مِنْ مِرَاجِ الْحَقِّ. همه کسانی که در مقابل حق قرار می‌گیرند، کمی از حق را می‌گیرند؛ اما پشت حق پنهان می‌شوند تا باطل خودشان را مطرح کنند.

گاهی شاهد هستیم، افرادی برای رسیدن به اهداف پلید و ناپاک خود، شعارهای بسیار زیبا همچون دفاع از حقوق بشر، آزادی، روشنگری و ایجاد «فضای باز» را سر می‌دهند، اما پشت این شعارها زیبا پنهان می‌شوند، تا به هدف خود برسند و اگر در مقابل این حمله، شناختی که ذهن‌ها و قلب‌ها را هدف قرار داده، جهاد تبیین نباشد دشمن با شعارهای به‌ظاهر زیبا، ناحق را حق جلوه خواهد داد و در این نبرد مذموم پیروز می‌شود.

در این خصوص با موارد زیادی روبه‌رو هستیم به گونه‌ای که امروز به‌جای هنرمند متعهد و مسئول؛ عنوان حکومتی می‌گذارند، اما وطن‌فروش بیگانه‌ستا که از دلارهای دشمن ارتزاق می‌کند، را نیروی مستقل می‌نامند. جاسوسی سیاسی را عنوان زندان سیاسی می‌گذارند، هرزگان را که زیر چتر صهیونیست‌ها و سعودی‌ها قرار دارند، به‌عنوان خوانندگان بدون مرز می‌نامند. همچنین اسم قاتلان مرزبانی را مبارزان مدنی می‌گذارند، کسانی که اموال مردم را به غارت می‌برند، معترضان مظلوم می‌گذارند. برای اینکه وجه اسلامی را در این عناوین به کار نگیرند از عناوین انسانی استفاده می‌کنند به گونه‌ای که به محکومان قتل و غارت، بی‌گناهان قربانی می‌گویند، اما مدافعان اسلام را که از ناموس انسان‌ها و از انسان‌های بی‌دفاع، دفاع می‌کنند، مدافعان اسد می‌نامند. همچنین افرادی که عاشقانه، مجاهدانه وارد عرصه شده و برای دفاع از سلامت جامعه در عرصه اجتماعی حضور می‌یابند، به آنها ساندیس‌خور می‌گویند، همچنین کسانی که خواهان بی‌عفتی و روابط نامشروع هستند را فعالان حقوق زنان

می‌گویند، عیاشان خوش گذران را وطن پرست گذاشته‌اند. نام‌های زیبایی که بر جبهه باطل می‌گذارند، باعث می‌شود حق و باطل را با هم آمیخته و مردم دچار سردرگمی شوند.

اینجاست که جهاد تبیین آغاز می‌شود و می‌تواند دشمنان را رسوا کند.
فَلَوْ أَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ مِنْ مِرَاجِ الْحَقِّ لَمْ يَخْفَ عَلَى الْمُؤْتَدِينَ، حال اگر ما بتوانیم این درآمیختگی را تفکیک کنیم و بگوییم کجا باطل و کجا حق است، دیگر طالبان حق به تردید نمی‌افتند.

وَلَوْ أَنَّ الْحَقَّ خَلَصَ مِنْ لَبِيسِ الْبَاطِلِ انْقَطَعَتْ عَنْهُ أَلْسُنُ الْمُعَانِدِينَ، و اگر لباس باطل را از تن حق بیرون بیاوریم، اگر جهاد تبیین را انجام دهیم، همه معاندینی که با تسلط بر رسانه‌ها زبانشان باز شده تا جو تبلیغی ضد دین را به راه بیندازند، رسوا خواهند شد.

با این اوصاف جهاد تبیین جایگاه رفیع و مهمی دارد. وقتی صحبت از جهاد تبیین بیان می‌شود ما با یک میدان روبه‌رو هستیم. در این میدان دو طرف داریم، یک طرف حق و طرف دیگری باطل است، جبهه، جبهه حق و باطل است. یک سو جبهه یزید، عبیدالله زیاد، عمر سعد، خولی، شیبث ابن ربیع و شمر... است و سوی دیگر حضرت اباعبدالله، حضرت علی اکبر، ابوالفضل العباس، قاسم، حبیب رضی الله عنه است.

اصول و قواعد فقهی

در فقه اسلامی، مقابله با تهدیدات و دشمنی‌ها به عنوان یک اصل اساسی مطرح شده است. برای توجیه فقهی ضرورت مقابله با جنگ ترکیبی دشمن، و ضرورت جهاد تبیین می‌توان به چندین دلیل و اصل فقهی استناد کرد که برگرفته از آیات قرآن و عموماً و اطلاعات ادله است:

۱- اصل دفاع: یکی از مهمترین اصول فقهی، اصل دفاع است. براساس این اصل، هر فرد یا جامعه‌ای حق دارد در برابر تجاوز و تهدیدات، از خود دفاع کند. این اصل در آیات و روایات متعددی مورد تأکید قرار گرفته است. به عنوان مثال، خداوند

می‌فرماید: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (بقره، ۱۹۰)؛ و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند، بجنگید و از حد تجاوز نکنید؛ زیرا خدا تجاوزکاران را دوست ندارد. این آیه به وضوح مجوز دفاع در برابر متجاوزان را صادر می‌کند و جنگ ترکیبی نیز نوعی تجاوز و تهدید محسوب می‌شود.

۲- اصل حفظ نظام و مصالح عمومی: در فقه اسلامی، حفظ نظام و مصالح عمومی جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. جنگ ترکیبی به دلیل گستردگی و پیچیدگی، می‌تواند نظام اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه را به خطر بیندازد. بنابراین، مقابله با آن به منظور حفظ مصالح عمومی و جلوگیری از فروپاشی نظام، یک ضرورت فقهی محسوب می‌شود.

۳- قاعده نفی سبیل: این اصل بیانگر آن است که نباید به دشمنان اجازه داد تا بر مسلمانان تسلط یابند. «وَلَوْ يَجْعَلُ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»؛ و خداوند هرگز کافران را بر مؤمنان تسلطی نداده است (نساء، ۱۴۱). جنگ ترکیبی یکی از ابزارهای دشمن برای نفوذ و تسلط بر جامعه اسلامی است؛ بنابراین مقابله با آن به منظور تحقق اصل نفی سبیل، ضروری است.

۴- اصل مقابله به مثل: این اصل در قرآن بیان شده است: «فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ» (بقره، ۱۹۴) مختلف و پیچیده در جنگ ترکیبی استفاده می‌کند، مقابله به مثل اقتضا می‌کند که مسلمانان نیز از تمامی ابزارها و روش‌های ممکن برای دفاع از خود استفاده کنند.

قدم‌های مهم جهاد تبیین

- ❖ قدم اول: حضور در میدان
 - ❖ قدم دوم: دشمن‌شناسی
 - ❖ قدم سوم: شناخت شیوه برخورد با دشمن در این کارزار
- ممکن است در جنگ امروز در جهاد تبیین هیچ سلاحی احساس نشود، هیچ

خنجری به ظاهر حلقومی را قطع نکند، اما امروز شمرها، حلقوم فرهنگی ما را مورد هدف قرار داده‌اند، خولی‌ها و شبت ابن ربیع‌ها در میدان هستند. پس در جهاد تبیین اولین مسئله، در میدان حضور داشتن و شناخت دشمن است.

دشمن برای ما همه چیز آماده کرده است، هم اینک دست کم ۴۵ شبکه وجود دارد که علیه حق ایستاده‌اند، حتی شبکه شیعه دارند و روایات اهل بیت علیهم‌السلام را می‌خوانند اما در این شبکه شیعی، ملکه انگلیس مقدس و از نوادگان حضرت زهرا علیها‌السلام معرفی می‌شود، در لندن برای قمه زدن، پلیس محافظ می‌گذارند و آمبولانس خبر می‌کنند. باید دقت شود. اگر دقت شود، خواهید دید که دشمن چه چیزها را تبلیغ می‌کند تا شیعه را تضعیف کند، پس دشمن همه امکانات را به میدان آورده است.

«أَلَا وَ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ جَمَعَ حِزْبَهُ وَ اسْتَجَلَبَ حَيْلَهُ وَ رَجُلَهُ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۰).

پس اول باید دشمن را بشناسیم و دوم رزم بلد باشیم. یعنی باید شیوه مقابله با دشمن را بدانیم که چه سلاحی به کار می‌برد ما هم از همان امکانات علیه او استفاده کنیم (سنگری، ۱۴۰۱).

ارکان جهاد تبیین

جهاد تبیین، به معنای روشن‌سازی و تبیین حقیقت‌ها و مقابله با شبهات و افسانه‌های غلط، دارای ارکان و عناصر مهمی است که باید به آنها توجه شود. این ارکان معمولاً شامل موارد زیر می‌شوند:

۱. شناخت و آگاهی: برای تبیین مؤثر، شخص باید دانش کافی و شناخت دقیقی از موضوع و مسائل پیرامون آن داشته باشد. بدون اطلاعات معتبر و آگاهی کامل از موضوع، تبیین به درستی انجام نخواهد شد.
۲. توانایی تحلیل و استدلال: این رکن شامل قدرت نقد و تحلیل اطلاعات و استفاده از استدلال‌های منطقی برای تبیین و روشن‌سازی موضوعات است. استدلال‌های قوی و منطقی می‌تواند به پذیرش بهتر پیام کمک کند.
۳. قدرت ارتباط و بیان: برای انتقال مفاهیم به دیگران، داشتن مهارت‌های ارتباطی

و توانایی در بیان درست و شفاف اهمیت دارد. این شامل مهارت‌های گفتاری و نوشتاری می‌شود.

۴. صداقت و امانت‌داری: یکی از اصول مهم در جهاد تبیین، صداقت در ارائه اطلاعات و امانت‌داری در نقل مطالب است. تحریف یا گزینش مغرضانه اطلاعات می‌تواند منجر به بی‌اعتمادی شود.

۵. آگاهی از مخاطبان: شناخت نیازها، مشکلات و سطح دانش مخاطبان برای تطبیق پیام با آنها ضروری است. این آگاهی به مؤثرتر شدن فرایند تبیین کمک می‌کند. این ارکان به هر فردی که قصد انجام جهاد تبیین را دارد کمک می‌کند تا بتواند به شکلی مؤثر و معتبر، حقیقت‌ها را به دیگران منتقل کند و در مقابله با اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده موفق‌تر عمل کند.

اهداف جهاد تبیین

۱. حفظ هویت دینی و فرهنگی: مقابله با تلاش‌هایی که قصد تضعیف ارزش‌ها و باورهای اسلامی را دارند.
۲. افزایش آگاهی عمومی: بهبود سطح دانش و بینش جامعه در مورد واقعیات دینی و فرهنگی برای توانمندسازی آنها در تشخیص حق از باطل.
۳. تقویت وحدت و انسجام جامعه اسلامی: مقابله با اختلاف‌افکنی‌ها و شایعات که هدفشان ایجاد تفرقه و نفاق در جامعه است.

راهبرد فقه و اخلاق اسلامی در جهاد تبیین

- فقه اسلامی بر اصول صداقت، انصاف، و حکمت تأکید دارد. در جهاد تبیین، تأکید بر ارائه اطلاعات صحیح و معتبر براساس منابع اسلامی معتبر از اهمیت بالایی برخوردار است. همچنین، استفاده از روش‌های اخلاقی در مواجهه با دیدگاه‌های مخالف ضروری است. راهکارهایی که در جهاد تبیین پرداختن به آنها ضرورت دارد عبارتند از:
۱. تقویت آموزش دینی و فرهنگی با استفاده از مراکز آموزشی و رسانه‌ها برای

گسترش آگاهی‌های صحیح و ریشه‌ای درباره مسائل دینی و فرهنگی.

۲. تولید محتوای رسانه‌ای با کیفیت، مستند، جذاب و دقیق که قادر به جذب اذهان عمومی باشد.

۳. برگزاری نشست‌ها و کارگاه‌های آموزشی جهت بحث و تبادل نظر در مورد مسائل روز و چالش‌های فرهنگی با حضور کارشناسان و متخصصان.

۴. استفاده از فناوری‌های نوین و بهره‌گیری از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی برای رسیدن به مخاطبان گسترده و انتشار اطلاعات صحیح.

البته در این رهگذر با چالش‌هایی از قبیل: مقابله با حجم بالای اطلاعات نادرست و شایعات، مدیریت اختلافات داخلی و رسیدن به وحدت کلمه در جامعه اسلامی و حفظ جذابیت و به‌روز بودن روش‌های ارائه محتوا و روبرو خواهیم بود که توجه به این چالش‌ها در پیشبرد اهداف جهاد تبیین ضروری است.

مقایسه احکام جهاد نظامی در اسلام با جهاد تبیین

برای مقایسه احکام و ویژگی‌های جهاد نظامی با جهاد تبیین از منظر فقه اسلام، ابتدا باید به تعریف و چند ویژگی هر یک از این جهادها بپردازیم. در این زمینه، منابع فقه اسلامی شامل قرآن، سنت پیامبر اسلام ﷺ، و آراء فقهای شیعه و سنی مفید خواهند بود.

۱. جهاد نظامی

جهاد نظامی به هر گونه تلاش مسلحانه در راه خدا برای دفاع از سرزمین‌ها و مسلمانان در برابر تهاجم دشمنان اسلام اشاره دارد. این نوع جهاد در قرآن و سنت تأکید فراوانی دارد و به‌عنوان یکی از واجبات کفایی معرفی شده است.

۲. انواع جهاد نظامی

قبل از مقایسه جهاد نظامی با جهاد تبیین توجه به این نکته اهمیت دارد که در فقه اسلام به دو نوع جهاد اشاره شده است: جهاد دفاعی و جهاد ابتدایی. منظور از جهاد

دفاعی پیکار با دشمنانی است که به سرزمین‌های اسلامی هجوم آورده‌اند (شهید ثانی، ۱۴۲۳ق، ص ۸). این نوع از جهاد به منظور دفاع از اسلام (طوسی، ۱۳۸۷ق، ص ۸) و سرزمین‌های اسلامی (نجفی، ۱۳۶۲، ص ۴) انجام می‌شود. جهاد دفاعی در مقابل جهاد ابتدایی قرار دارد که منظور از آن جنگی است که مسلمانان، خود آغازگر آن‌اند و به منظور دعوت مشرکان و کفار به اسلام صورت می‌گیرد (صرامی و عدالت نژاد، ۱۳۸۶، ص ۴۳۴). لازم به ذکر است که این دو نوع جهاد در برخی احکام تفاوت‌هایی دارند که براساس آنها جهاد نظامی ابتدایی از موضوع بحث خارج است و فقط جهاد نظامی دفاعی است که در مقایسه با جهاد تبیین قرار می‌گیرد.

۳. ویژگی‌های جهاد نظامی دفاعی

۳-۱. نیاز به اجازه حاکم شرع

جهاد نظامی مستلزم فرمان و اجازه حاکم شرع است. بدون این اجازه، اقدام به جهاد نظامی از نظر فقه مردود است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ص ۲۲). از آنجا که جهاد یک وظیفه عمومی است، ولی فقیه یا حاکم اسلامی در نظام جمهوری اسلامی وظیفه اعلام جهاد را بر عهده دارد. در فقه شیعه، جهاد تنها با اجازه حاکم شرع واجب می‌شود (طوسی، ۱۴۰۰ق، ص ۳۴۴)؛ بنابراین در شرایط عادی، هر فرد بدون دریافت دستور از ولی فقیه یا مقام حاکم نمی‌تواند اقدام به جهاد کند.

۳-۲. عوامل و شرایط خاص

جهاد نظامی زمانی مشروع است که دشمن به مسلمانان حمله کرده باشد و برای دفاع از خود لازم باشد (طوسی، ۱۳۸۷ق، ص ۳۰۰)، و یا برادران مسلمان نیاز به کمک داشته باشند. جهاد نظامی می‌تواند در چهارچوب دفاع از مسلمانان، دفاع از اسلام، یا حتی برای اجرای عدالت است.

«وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (بقره، ۱۹۰)

در این آیه، مسلمانان به جهاد علیه کسانی که با آنان می‌جنگند، امر شده‌اند.

۳-۳. مکلفین به جهاد نظامی

مردان بالغ قادر به جنگ هستند. طبق نظر فقهای شیعه، جهاد نظامی یک وظیفه عمومی است که از طرف حاکم شرع (ولی فقیه در نظام جمهوری اسلامی ایران) به همه مسلمانان اعلام می‌شود، اما مردان بالغ، آزاد، و توانا به جنگ مکلف به انجام آن هستند و زنان و کودکان از شرکت در جنگ معاف هستند، مگر در شرایط ضروری و دفاع از خویشتن. در صورتی که جهاد به‌عنوان جهاد دفاعی و ضروری باشد، حتی افراد غیرمسلمان در سرزمین‌های اسلامی نیز باید در دفاع از جامعه اسلامی مشارکت کنند. افراد معذور و کسانی که توانایی جسمی کافی ندارند، مانند افراد بیمار یا سالخورده، معمولاً از این تکلیف معاف هستند.

جهاد تبیین

جهاد تبیین به تلاش برای روشن‌گری و تبیین مفاهیم و تعالیم اسلام در میان مسلمانان و غیرمسلمانان به منظور رفع شبهات و ترویج آموزه‌های صحیح اسلامی گفته می‌شود. ویژگی‌های جهاد تبیین عبارتند از:

۱. همگانی و مستمر: برخلاف جهاد نظامی که محدود به شرایط خاص است، جهاد تبیین برای همه مسلمانان در هر زمان و مکانی به‌طور مستمر مورد تأکید قرار دارد (سوره نحل، آیه ۱۲۵).

۲. عدم نیاز به اجازه خاص: این نوع جهاد نیاز به اجازه خاص از طرف حاکم شرع ندارد و همه مسلمانان به‌عنوان نیروی فرهنگی و فکری در آن مشارکت دارند.

۳. رشد فکری و علمی: هدف از جهاد تبیین، مقابله با شبهات فکری و رشد و ارتقاء سطح علمی و دینی جامعه اسلامی است (مطهری، ۱۳۹۰، ص ۱۵۳).

مقایسه جهاد تبیین و جهاد نظامی

۱. مقایسه در هدف و ماهیت: هدف جهاد نظامی دفاع از قلمرو و جامعه اسلامی در

برابر تهاجمات فیزیکی است، در حالی که جهاد تبیین تمرکز بر روشن‌گری و دفاع فکری در برابر شبهات دارد.

۲. مقایسه در اجازه و شرایط: جهاد نظامی نیازمند اجازه حاکم شرع و شرایط خاصی است، اما جهاد تبیین عمومی‌تر و بدون نیاز به اجازه خاص می‌باشد.

۳. مقایسه در دامنه فعالیت: جهاد نظامی محدود به مواقع و مکان‌های خاص است، اما جهاد تبیین در همه جا و همه وقت قابلیت اجرا دارد.

۴. مقایسه در مکلفین جهاد: در جهاد تبیین همه مسلمانان مکلف هستند. جهاد تبیین یک وظیفه عمومی است که به تمام مسلمانان اعم از زن و مرد، جوان و پیر واجب است. این نوع جهاد اجتماعی و مستمر است و به تلاش مستمر برای تبیین و نشر آموزه‌های دینی و مقابله با شبهات و تحریفات در جوامع اسلامی می‌پردازد. ولی از آنجا که علم و آگاهی یکی از ارکان اصلی جهاد تبیین است، به نظر می‌رسد که علمای دین مسئولیت بیشتری در این زمینه دارند. آنها باید در برابر سؤالات و شبهات علمی و دینی پاسخ‌گو باشند و در ترویج معارف صحیح دینی نقش برجسته‌ای ایفا کنند؛ بویژه در زمان‌هایی که شبهات در زمینه‌های فقهی، کلامی و تاریخی مطرح می‌شود، علما باید فعال‌تر از دیگران باشند. همچنین تمام کسانی که در عرصه تبلیغ دینی، فرهنگی، اجتماعی یا رسانه‌ای فعالیت دارند، باید در راستای جهاد تبیین قرار گیرند و از هر فرصتی برای نشر آموزه‌های دینی استفاده کنند. البته در زمانی که جامعه اسلامی با تهدیدات فرهنگی، رسانه‌ای یا سیاسی مواجه است، حتی افراد غیرمتخصص نیز موظف به شرکت در جهاد تبیین هستند. این نوع جهاد هیچ‌گونه محدودیتی از نظر زمان یا مکان ندارد و در هر شرایطی می‌توان از ابزارهای مختلف برای جهاد تبیین استفاده کرد. در این شرایط، جهاد تبیین جزء واجبات فردی و اجتماعی است و در شرایط مختلفی که تهاجم فرهنگی وجود دارد، مسلمانان باید برای تبیین حقایق تلاش کنند (مطهری، ۱۳۹۰، ص ۱۵۳).

۵. مقایسه در تلفات: در جهاد نظامی، وقتی یک نفر از نیروهای خودی کشته می‌شود نهایتاً یک نفر از لشکر کم می‌شود، اما در جنگ شناختی یک نفر از سپاه

خودی کم و همزمان به سپاه دشمن افزوده می‌شود و در خدمت اهداف تاکتیکی و استراتژیک او قرار می‌گیرد.

مقایسه احکام تکلیفی در جهاد نظامی و جهاد تبیین

از دیدگاه فقه اسلامی، مقابله با جنگ میدانی باید با رعایت اصول خاصی مانند امان دادن به دشمن، رعایت حقوق اسرا، و جلوگیری از کشتار غیرنظامیان انجام شود. این اصول در فقه جهاد مورد بحث قرار گرفته‌اند؛ به عنوان مثال، در کتاب‌های فقهی به مسائلی مانند «احکام اسیران» و «جهاد با دشمن» پرداخته می‌شود.

اما حکم تکلیفی افراد در جنگ شناختی را می‌توان با توجه به اصول کلی فقه اسلامی و اخلاق دینی بررسی کرد. گرچه متون فقهی کلاسیک به صورت مشخص به احکام مبارزه در جنگ شناختی نپرداخته‌اند اما افراد در مقابله با جنگ شناختی باید بر اساس اصول شرعی و اخلاقی اسلامی عمل کنند، که شامل صداقت، احترام به حریم خصوصی، پرهیز از افساد و داشتن نیت خالص و مشروع است. این اصول نه تنها در فضای حقیقی بلکه بویژه در محیط‌های مجازی و دیجیتال که امکان انتشار سریع گسترده‌ی اطلاعات وجود دارد، باید رعایت شوند. با توجه به پیشرفت سریع فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، فقیهان معاصر نیز می‌توانند با بررسی و اجتهاد جدید، رهنمودهای دقیق‌تری را برای مسلمانان در این عرصه ارائه دهند.

نتیجه‌گیری

امروزه دشمن برای رسیدن به مقاصد شوم خود فقط اکتفا به جنگ نظامی نمی‌کند، بلکه متوسل به جنگ ترکیبی می‌شود.

جنگ شناختی یکی از پیچیده‌ترین مصادیق جنگ ترکیبی است که با استفاده از رسانه‌ها و اطلاعات و فضای مجازی، به تغییر درک و شناخت عمومی می‌پردازد و سعی دارد تا با تزریق اخبار نادرست و داده‌های تحریف شده، به تخریب بنیان‌های فکری و اعتقادی جوامع بپردازد.

این جنگ که از انواع جنگ‌های مدرن به حساب می‌آید، نیازمند فهم دقیق و تقابل هوشمندانه است.

فقه اسلام به‌عنوان یک نظام جامع حقوقی و اخلاقی، با ارائه راهکارهایی همچون جهاد تبیین می‌تواند به مقابله با این چالش پردازد. جهاد تبیین به معنای تلاش مداوم و آگاهانه برای توضیح و تبیین ارزش‌های دینی و فرهنگی، و آگاهی‌بخشی به جامعه در برابر تحریفات و شبهات است.

قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام، اهمیت ویژه‌ای به تبلیغ و بیان حقایق دین و روشنگری در برابر انحرافات می‌دهند.

برای اثبات وجوب مقابله با جنگ ترکیبی دشمن و ضرورت جهاد تبیین می‌توان به چندین قاعده و اصل فقهی از جمله، اصل دفاع، اصل حفظ نظام و مصالح عمومی، قاعده نفی سبیل و اصل مقابله به مثل استناد کرد. جهاد تبیین و جهاد نظامی اگرچه که هر دو با هدف دفاع از کیان اسلام انجام می‌شود ولی از برخی جهات مثل ماهیت، ویژگی‌های مکلفین، اذن حاکم شرع، دامنه فعالیت و نوع تلفات تفاوت دارد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

** نهج البلاغه

ابن اثیر. (۱۳۶۴). النهایه فی غریب الحدیث و الاثر (ج ۱). قم: افست.

ابن حزم. (۱۴۰۶ق). الناسخ و المنسوخ فی القرآن الکریم. بیروت: چاپ عبدالغفار سلیمان بنداری.
ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب (ج ۱۳)، چاپ سوم. بیروت: دار صادر.

بخاری جعفی، محمد بن اسماعیل. (۱۴۲۲ق). صحیح بخاری (چاپ اول). دمشق: دار طوق النجاة.

ترمذی، محمد بن عیسی. (۱۳۹۵ق). سنن ترمذی (چاپ دوم). مصر: شرکت مکتبه و مطبعة مصطفی البابی الحلبي.

جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۵). جهاد در قرآن و سنت. قم: مرکز نشر اسراء.

حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۴ق). وسائل الشیعه (ج ۲۷). قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.

دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). فرهنگ نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالعلم.

حلّی، ابن فهد. (۱۴۰۷ق). عدة الداعی (چاپ اول). بیروت: دار الكتاب العربي.

سنگری، محمد رضا. (۱۴۰۱/۳/۵). پایگاه اطلاع رسانی حوزه (سخنرانی).

شهید ثانی، زین الدین علی. (۱۴۲۳ق). مسالک الافهام (ج ۳). قم: موسسه المعارف الاسلامیه.

صدوق، محمد بن علی. (۱۴۰۶ق). ثواب الاعمال (چاپ دوم). قم: دار الشریف الرضی للنشر.

صرامی، سیف الله؛ عدالت نژاد، سعید. (۱۳۸۶). دانشنامه جهان اسلام (ج ۱۱). تهران: بنیاد

دائرة المعارف اسلامی.

- طرسی، علی بن حسن. (۱۳۸۵). مشکاة الانوار. نجف: کتابخانه حیدریه.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۷ق). المبسوط (ج ۲، چاپ سوم). تهران: المکتبه المرتضویه.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۰ق). النهایة (ج ۲، چاپ دوم). بیروت: دارالکتب العربی.
- عراقی، عبدالله؛ بیدگلی، محمد؛ رجیبی ده برزویی. (۱۴۰۱). واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب آوری مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های قرآن، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، شماره ۳۲.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی (ج ۱، ۵، چاپ چهارم). تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۰). آزادی معنوی. تهران: انتشارات صدرا.
- مظفر، محمدرضا. (۱۳۷۰). اصول الفقه (ج ۱، چاپ چهارم). قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- نجفی، محمدحسن. (۱۳۶۲). جواهر الکلام (ج ۲۱، چاپ هفتم). بیروت: دار إحياء التراث العربی.

